

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ТЕРМІНА У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*Копіца Євгенія Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Одеський національний медичний університет*

У статті описано ознаки, що притаманні мовній одиниці-терміну, його структурно-семантичні особливості. Подано сфери вживання наукової термінології, поняття про терміноелемент, роль латино-грецьких терміноелементів у творенні методичної термінології.

В статье описаны особенности, присущие языковой единице-термину, его структурно-семантические особенности. Представлены сферы употребления научной терминологии, роль латино-греческих терминоэлементов в образовании медицинской терминологии.

TERMINOLOGICAL FUNCTION OF A TERM IN THE PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Evgeniya Kopitsa,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages,

Odessa National Medical University

The article describes the features inherent to the linguistic unit - term, its structural and semantic peculiarities. The spheres of application of scientific terminology, the role of Latin and Greek term elements in formation of medical terminology are presented.

Для сучасної української термінолексики традиційним є використання інтернаціональних елементів, форм, що прийшли з латинської і грецької мов. Особливо різноманітними за своїм походженням є біологічна та медична термінології. Встановити межі і кількість, що їх обслуговують, дуже важко. Науковий стиль характеризується широким використанням термінології як загальної, так і спеціальної. Відтак, саме науковий стиль мовлення послуговується науковою лексикою, яка поділяється на загальнонаукову і спеціальну.

Процес формування фахової мови як відкритої динамічної системи ніколи не може вважатися остаточно завершеним. Досягнувши певного рівня у формуванні відповідної бази термінів, правил і закономірностей їх творення та вживання, прогрес науки і техніки дає поштовх для виникнення нових термінів, відмирання застарілих, надання останнім нового змісту. Найважливішою особливістю фахової мови є те, що поряд із загальномовними засобами вона оперує спеціальною лексикою, термінами як показником фахової належності. У цьому зв'язку виникає потреба більш докладно розглянути сутність понять «термін» і «термінологія».

Зауважимо, що в сучасній лінгвістиці не існує однозначного тлумачення сутності «терміна» і «термінології». Численні автори трактують значення цього поняття по-своєму, хоча, звісно, суттєвих розходжень між ними не існує. Так, лінгвісти (Н. Васильєва, Н. Подольська, А. Суперанська та ін.) вважають, що термін – це «основний понятійний елемент для спеціальних цілей. Терміни різних полів, що звучать однаково, - омоніми (хвиля в гідравліці, радіотехніці, оптиці, загальній лексиці). Для правильного розуміння термін вимагає спеціальної дефініції (точного наукового визначення)» [11:14]. В. Прохорова визначає термін як «слово або словосполучення, що є назвою спеціального поняття деякої сфери виробництва, науки або мистецтва» [8:349], а термінологію – як «систему термінів певної галузі науки, виробництва та мистецтва» [8:350]. Для Б. Головіна термін – це «слово або словосполучення (утворене на базі підрядного зв'язку), що має професійне значення, відображає та формує професійне поняття та застосовується у процесі (і для) пізнання, засвоєння деякого кола об'єктів та відношень між ними – під кутом зору певної професії» [1:264]. Під терміносистемою Б. Головін розуміє «сукупність термінів, пов'язаних один з одним на поняттєвому, словотворчому (дериватологічному) та граматичному рівнях» [1: 270].

Термін і терміносистема настільки взаємопов'язані поняття, що одне без одного не існують: не можна уявити собі терміносистему, що складається з одного терміна, як не можна визначити будь-який термін, не звертаючись до

характеру і типології всіх поняттєвих зв'язків, яких він набуває саме в терміносистемі.

В кожній мові існують свої способи творення слів. Спеціальна лексика розвивається форсовано. Тому для неї звичайні способи словотворення – пройдений етап. Термін – це насамперед елемент певної наукової галузі. Його план змісту – позамовна дійсність, штучно сформована в певній науковій системі, а план вираження – мовні елементи своєї або чужої мови і штучно відібрані терміноелементи. Будь-який термін не всенародне надбання, а складова частина понятійного апарату, яким користується обмежене коло спеціалістів. Семантика терміна формується в галузі спеціального знання.

У термінологічній літературі останніх років йдеться про «двох'ярусність» структури терміна. Зокрема, вчені (А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва, Т. Канделакі) поділяють термін на «термін-слово» і «термін-поняття» [11:143].

План змісту – це термін-поняття, а план вираження – це термін-слово. Ця подвійна природа терміна і відрізняє його від звичайного слова, де йдеться про єдність змісту і вираження. Термін як поняття протистоїть терміну-слову, бо місце, що належить терміну в межах теорії, стосується тільки терміна-поняття, а відповідність певному лексичному ряду стосується тільки терміна-слова. Так, В. Лейчик виокремлює в терміні його «матеріальне» підґрунтя («мовний субстрат») і його ідеальний компонент («суперстат, термінологічну структуру») [5:153]. Співвідношення цих двох компонентів терміна і визначає його суттєві ознаки. Термін-слово подає формальну структуру терміна, термін-поняття зумовлює і формальну, і змістову його сутність.

Учені виокремлюють два різновиди термінів: слова, які взято до термінології із загальнолітературної мови, і слова, утворені як спеціальні найменування. У зв'язку з цим одні вчені підкреслюють, що терміни – це особливі слова (Н. Васильєва, Т. Канделакі, Н. Непийвода, Н. Подольська, А. Суперанська), інші – що терміни є словами в особливій функції (Г. Винокур, А. Крижанівська, С. Худолєєва). А. Коваль уважає, що реальна, об'єктивна різниця

між термінологічним і нетермінологічним словом – це різниця позамовна [3]. Якщо слово загальноживаної лексики називає загальновідомий об'єкт, то слово термінологічної лексики - об'єкт, відомий здебільшого обмеженому колу спеціалістів. Різниця між нетермінологічним словом і терміном зумовлена тим, що вони віддзеркалюють явища різних рівнів розумової діяльності. Ми вважаємо, що не можна так категорично виокремлювати терміни або тільки як специфічні слова, або тільки як слова зі специфічною функцією. Наукова термінологія є неоднорідною. В одній терміносистемі можуть функціонувати і специфічні слова, які не вживаються в загальнолітературній мові, і загальноживані слова, які виконують дефінітивну функцію.

Найголовнішою ознакою термінології є системність. Під системою в термінології розуміють організовану сукупність об'єктів, явищ або дій. Такими об'єктами системи є терміни – одиниці термінології [4 : 68].

Своєрідними мітками є терміни, штучно сконструйовані із латино-грецьких терміноелементів. Терміноелементами прийнято називати компоненти, що виділяються у складі терміна. Поняття «терміноелементи» увів у термінологічний вжиток Д.С. Лотте в 1937 році. Пізніше, в 1948 році Д. Лотте розширив і уточнив виокремлене поняття [7 : 15, 79-89].

Більшість чинних нині визначень терміноелемента виходить із аналізу смислового змісту терміна і його складових. Кожне із них певною мірою зазнало впливу (за визначенням Д. Лотте) терміноелемента як мінімальної складової частини терміна, що має яскраво виражене термінологічне значення. Проте можна вести мову про термінологічне значення тільки у складі цілого терміна, оскільки терміноелемент, на відміну від цілого терміна, не виражає саме поняття, а лише вказує на певне термінологічне поле. За Т. Канделаки, терміноелементи – «це значущі частини термінів, зумовлені ознаками поняття, що виражається самим терміном» [2:38]. Розглянуті тлумачення терміноелемента (Д. Лотте, Т. Канделаки), вирізняючись ступенем експліцитності, виходять із тлумачення його як двобічної одиниці мови, що володіє як планом вираження, так і планом змісту.

Зауважимо, що терміни виникають у професійному середовищі і вживаються в суворо термінологічній функції. Як зазначає Н. Васильєва, терміни можуть утворюватися різними шляхами, а саме: шляхом переосмислення (термінологізація); загальноновживаних слів для позначення певного наукового поняття; перенесення готового терміна з однієї галузі в іншу (ретермінологізація); запозичення і калькування; використання наявних у мові словотворчих моделей для створення нових назв; використання словосполучень для найменування нових понять [13 : 630].

Термін як одиниця мови підпорядковується фонетичним і граматичним законам певної мови. Структурно-семантичні особливості терміна виявляються у сфері словотворення, де відбувається спеціалізація окремих формантів, що є характерними для власне термінологічних моделей. Термін-словосполучення, як і прості терміни, виражають цілісні поняття. Вони мають різний ступінь смислової розкладності, але відзначаються стійкістю в називанні тих чи інших предметів і понять, наприклад: тканинна речовина, коренева система, кістковий мозок. Розвиток науки і техніки означає появу нових понять, зміну вже наявних або їх повне відмирання. З цієї причини спеціалісти змушені шукати нові терміни, оцінювати вже наявні з погляду того, наскільки вони відповідають зміненим поняттям, і, зрештою, відмовлятися від застарілих термінів. Основне призначення терміна – точно визначати і називати наукове поняття [10]. Всі наукові поняття класифікуються в науці за певною системою. Об'єднуються, групуються в певну систему і наукові терміни, які визнає спеціальна наука «термінологія».

Термінологія є складовою метамови лінгвістики. Вона є досить складною для вивчення внаслідок консубстанціональності мови-об'єкта і метамови, тобто внаслідок того, що мова-об'єкт і метамова повністю збігаються у плані вираження, зовні вони є однією і тією самою мовою. Термінологія – це один із розділів лексикології, що охоплює специфічні наукові, філософські, політичні, технічні слова з різних галузей науки і техніки. Термінологія охоплює: а) власне терміни, тобто ті слова, які взагалі не вживаються в мові-об'єкті, або набувають

особливого значення як такі, що запозичені з мови-об'єкта; б) своєрідні сполучення слів та їх еквівалентів, що є основою для створення складових термінів, які входять до термінології на рівних правах з цільнооформленими одиницями [6 : 509].

Досвід користування термінами в різних галузях науки і техніки засвідчив, що внаслідок різноманітних причин терміни подекуди не задовольняють вимоги практики. Д. Лотте вважав, що недоліки окремих термінів і термінології в цілому однакові для найрізноманітніших галузей. До найбільш поширених недоліків належать: відсутність терміна для вираження поняття, багатозначність терміна, наявність синонімів (дублетів), суперечності між буквальним значенням терміна і змістом вираженого ним поняття. Відповідно, встановлені вимоги, яким повинні відповідати науково-технічні, наприклад, однозначність, систематичність, стислість [7].

Проведення необхідних заходів дали можливість вченим розрізнити три основні напрями термінологічної роботи: упорядкування чинної термінології; створення національної термінології – початкова термінологічна робота; узгодження термінологій різних мов – міжнародна термінологічна робота. Робота перших двох напрямів ведеться в межах однієї мови, це – національна термінологічна робота. Термінологічна робота може проводитись тільки зусиллями спеціалістів відповідних галузей з використанням набутого досвіду проведення подібних робіт, тобто на основі опрацьованих принципів і методики [12].

Отже, із завданням удосконалення чинної термінології постає гостра потреба в нових наукових термінах, що вимагають наукового значення законів виробництва, законів розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, історії різних галузей знання, глибокого опанування конкретною спеціальністю, яка становить об'єкт термінологічної роботи. Все це має безпосередньо позначитися на якості самої термінології, складових її елементів. Цілком справедливою є настанова, що «кожний термін, незалежно від того, будується він для нового

поняття чи покликаний замінити вже наявний термін, повинен бути науково обґрунтований» [9].

Загальна зацікавленість громадян проблемами державності, політики, економіки зумовила появу в їхньому щоденному мовленні термінів із спеціальних вузьких сфер. При цьому подекуди ці терміни втрачають дефінітивні функції, спрощуються, переосмислюються, модифікують значення. Формування і розвиток терміносистеми визначаються позамовними і внутрішньомовними факторами, які, відповідно, визначають стан мови в суспільстві і ступінь розвиненості функціональних стилів. Між цими чинниками існує тісний зв'язок, на що переконливо вказують В. Виноградов, М. Шанський.

Термінологія будь-якої наукової галузі не обмежується списком термінів, а становить семіологічну систему понять, які відбивають певний науковий світогляд. Зауважимо, що виникнення термінології взагалі можливе лише тоді, коли наука досягає достатньо високого ступеня розвитку, тобто термін виникає тоді, коли наукове поняття настільки розвинулось і зформувалося, що йому можна надати певне наукове вираження. Отже, це ще раз підтверджує, що термінологія насамперед тісно пов'язана з науковою лексикою і науковим стилем мовлення.

Література

1. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 416 с.
2. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
3. Коваль А.П. Синонімія в термінології // Дослідження з лексикології та лексикографії. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 157-169
4. Кочан І. М. Ще раз про системність у термінології // Укр. термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. IV. – С. 67-70
5. Лейчик В.М. Исходные понятия, основные положения, определения современного терминоведения и терминографии // Вестник Харьковского политехнического университета. – 1994. – Вып. 1. – С. 147-180.

6. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – 158с.
8. Прохорова В.Н. Термин // Русский язык: Энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – 432 с.
9. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К.: Око, 1996. – 416 с.
10. Соколовська В. Українська термінологія з генетики: походження, структура, системність (лінгвістичні аспекти). – Автореф. дис. ... канд. філ. наук. – К., 1999. – 20 с.
11. Суперанская А.А., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
12. Сухов Н.К. Об основных направлениях современной терминологической работы в технике // Вопросы терминологии (материалы Всесоюзного терминологического совещания). Изд-во АН СССР. – М., 1961. – С. 124-129.